

DE L'ÚS AL CONEIXEMENT. ALGUNES REFLEXIONS SOBRE LA PROMOCIÓ DE LA LLENGUA AL SISTEMA EDUCATIU¹

1. SÍNTESI

En aquest text abordarem alguns aspectes d'una qüestió cabdal per al futur de la llengua catalana: Com podria rellançar-se el procés de normalització del català? Per fer-ho exposarem la necessitat de mantenir un equilibri entre els diferents components del fet lingüístic: estructura, coneixement i adquisició, ús i representacions. La nostra reflexió se centrarà de manera prioritària en els discursos glotopolítics generats a Catalunya, i parlarà una atenció especial al sistema educatiu. En el text exposarem alguns dubtes sobre el discurs basat en la «promoció de l'ús social del català», farem especial atenció a com s'adequa al marc ideològic general de la societat catalana de començament del mil·lenni, i suggerirem algunes vies que permetin construir un consens social més ampli entorn de les necessitats de polítiques lingüístiques favorables al català:

Ho diré tal com ho veig: l'escola, dipositària de gairebé totes les esperances del progrés de les persones i de la societat en general, s'ha convertit en un dels més destacats caps d'esquila dels problemes del nostre temps. De manera contradictòria, la fem culpable de gairebé tots els mals i alhora n'esperem gairebé totes les solucions.²

1. Aquest treball s'ha beneficiat dels ajuts derivats del projecte VARCOM (*Variació, comunicació multimodal i comunicació plurilingüe: Estils discursius i consciència lingüística en textos orals*) BFF2001-3866 del Ministeri d'Educació i Cultura, així com del Grup de Recerca Consolidat 2001 SGR 0004, Grup d'Estudi de la Variació de la Generalitat de Catalunya.

2. CARDÚS (2000), p. 24.

2. LA PIRÀMIDE DE LA LLENGUA

La realitat lingüística és complexa, multidimensional i certament difícil d'encarar de manera global. Davant de la magnitud de la tasca que representa entendre el funcionament de la llengua, al llarg del segle xx, bona part de la lingüística ha preferit concentrar-se en un dels seus aspectes: la llengua com a sistema. Aquesta tria ha permès un desenvolupament molt notable de les perspectives lingüístiques diguem-ne *formals*, és a dir, que s'interessaven bàsicament per la forma o sistema de la llengua.

Ara bé, encara que l'atenció al sistema de la llengua hagi pogut passar per prioritària en l'estudi lingüístic, altres perspectives de recerca han anat fent camí a l'hora d'analitzar la resta de dimensions lingüístiques. Així, tant des de perspectives lingüístiques com psicolingüístiques s'ha avançat en la comprensió del vessant psicològic de la llengua com a *competència*, és a dir, com a capacitat dels parlants d'adquirir i parlar una o més llengües naturals. Igualment, i gràcies a la sociolingüística, l'etnografia de la comunicació, l'anàlisi del discurs, la pragmàtica i altres disciplines connexes, avui hom és plenament conscient que l'anàlisi de la llengua no pot deixar de banda el fet que, a més d'un sistema, un idioma és també un conjunt de pràctiques socials, és a dir, que la llengua no és comprensible si no es té en compte la seva dimensió d'*ús*. Finalment, tant la sociologia de la llengua com la psicologia social han aportat infinitat de proves de la importància fonamental de les *actituds*, les *representacions*, les *ideologies* a l'hora de condicionar l'adquisició, l'ús i fins i tot el sistema de les llengües.

Una manera gràfica de representar el lligam entre aquestes diverses dimensions del fet lingüístic és imaginar-nos-les convertides en una piràmide (vegeu la figura 1) els vèrtexs de la qual siguin, respectivament, el sistema, l'ús, la competència/adquisició i les representacions (ideologies, mentalitats, actituds, etc.).

Més enllà de la utilitat mnemotècnica que ofereix una figura com aquesta, l'avantatge principal de la *piràmide de la llengua* resideix en el fet que permet visualitzar la solidaritat entre els diferents components independentment de l'angle que hom prengui per a observar-los. La piràmide recorda que hom pot —legítimament— situar en el seu punt de mira el sistema de la llengua i concentrar l'atenció, per dir-ho així, en el vèrtex superior de la piràmide, igual com pot preferir analitzar qualsevol de les altres dimensions i posar-se davant dels ulls ja sigui l'ús, la competència o les representacions. Ara bé, sigui quina sigui la perspectiva adoptada, la piràmide sempre farà present que per a entendre la totalitat del fet lingüístic és imprescindible tenir en compte la solidaritat inextricable entre el nostre objectiu prioritari i la resta de dimensions del fet lingüístic.

La presentació en forma de piràmide té encara un altre avantatge: en ubicar els termes *representacions*, *ús*, *competència/adquisició* i *sistema* com a vèrtexs, la figura fa palès que sempre cal posar en relació cadascun d'aquests ele-

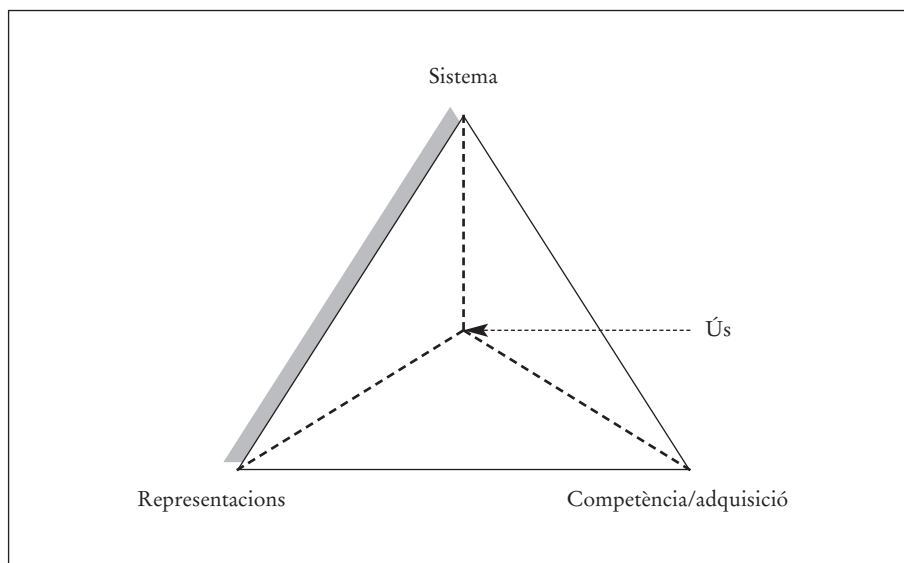

FIGURA 1. La piràmide de la llengua.

ments amb els seus correlats no lingüístics. Així, per exemple, les representacions sobre la llengua són, al capdavant, només unes de les representacions que es fan els actors socials, íntimament unides a les actituds, ideologies, etc., sobre la resta de la vida social —sobre la identitat individual i col·lectiva, sobre les normes de comportament i urbanitat, sobre les nocions de justícia, de veritat, de bondat, etc. No hi ha comprensió possible de les representacions lingüístiques d'una comunitat si no és en el marc del conjunt ideològic d'aquesta comunitat. El mateix pot afirmar-se dels usos lingüístics —que cal entendre en el marc de les pràctiques socials—, de les adquisicions i competències —indistriables del conjunt de processos de socialització i de les habilitats i destreses no lingüístiques— i del sistema lingüístic —que no és, al capdavant, més que un dels sistemes comunicatius i semiòtics a l'abast en el marc de la multimodalitat comunicativa inherent a l'ésser humà.

3. L'EQUILIBRI ENTRE DIMENSIONS EN LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA CATALANA

Arribar a identificar l'equilibri adient entre les quatre dimensions idiomàtiques assenyalades, i entre aquestes i els seus correlats no lingüístics, és una de les tasques fonamentals quan hom pretén intervenir en qüestions de llengua, és

a dir, quan un col·lectiu s'aventura en tasques de política i planificació lingüística. Val a dir que «equilibri» aquí no equival a 'distribució equitativa' de presupostos; més aviat equival a 'atenció constant i simultània a tots quatre vèrtexs alhora', per a garantir no sols que s'atorguen els recursos necessaris en cada moment, sinó també que el tractament dispensat a un dels vèrtexs no comporta conseqüències negatives en els altres. Certament, aquest és un equilibri infinitament més fàcil de postular en termes abstractes que no pas d'aconseguir sobre el terreny, més que més quan els quatre elements als quals fem referència han d'emmarcar-se en un context històric, social, econòmic, polític, ideològic, etc., per definició complex i inestable. Ara bé, l'esforç per a mantenir aquest equilibri és senzillament ineludible si hom vol evitar que la descompensació entre factors acabi malmenant els esforços de l'activisme lingüístic. De fet, la història és farcida d'intents de capgirament de la substitució lingüística fracassats en què bona part de la manca d'èxit ha d'atribuir-se a les inestabilitats generades per la falta de respecte a l'equilibri entre els vèrtexs de la piràmide.

Fins a quin punt s'ha aconseguit de mantenir aquest equilibri al llarg del procés de normalització lingüística del català? A les planes següents explorarem aquesta qüestió partint d'una hipòtesi: sobretot al llarg de la darrera dècada, les polítiques lingüístiques a Catalunya s'han estintolat en uns argumentaris lingüístics —vèrtexs ideològics— que infrangien alguns principis ideològics generals vigents en la societat catalana. Aquesta circumstància —el desajust entre les ideologies lingüístiques i el marc ideològic general— ha obert flancs vulnerables en el conjunt del procés de recuperació de la llengua, perquè ha dificultat les actuacions damunt dels usos, dels coneixements i, fins i tot, d'alguns aspectes del sistema de la llengua. En la mesura que aquesta hipòtesi sigui encertada, s'imposarà una conseqüència lògica: el relleu de la normalització del català, amb aquest nom o sota qualsevol altra etiqueta, demana replantejar alguns aspectes dels seus discursos legitimadors.

4. ELS DISCURSOS LEGITIMADORS DE LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA A CATALUNYA

Com qualsevol altra empresa de canvi social, el projecte de normalització lingüística del català s'ha estintolat en un argumentari materialitzat en un discurs, o conjunt de discursos, més o menys coherents entre ells. Aquests discursos assenyalaven uns objectius, marcaven unes prioritats d'actuació, justificaven uns costos i, de manera general, legitimaven la presa de decisions davant del cos social a què anaven adreçats. Les circumstàncies sociopolítiques han fet que els discursos legitimadors no hagin pogut ser ben bé els mateixos arreu del territori, de manera que a cada zona del domini s'hi ha produït una evolució argumentativa pròpia. Aquí ens concentrarem en els discursos desenvolupats a Catalunya.

Els discursos pronormalització generats al Principat s'han anat actualitzant amb el pas dels anys; no debades Catalunya ha anat evolucionant des d'una societat industrial instal·lada en un període constituent posterior a la dictadura cap a una societat postindustrial en el marc polític de l'Estat de les autonomies, la Unió Europea i la mundialització. Alguns dels pressupòsits inicials dels discursos favorables a la normalització estaven fortament ancorats en un context històric molt determinat —per exemple, la repressió franquista. Al llarg dels anys els múltiples productors de discurs públic han considerat alguns objectius com a plenament assolits i han anat identificant nous reptes, imprevistos en un primer moment. Alhora, el grau de consens social construït entorn del projecte de normalització lingüística ha variat, amb fases de quasi unanimitat i períodes de forts enfrontaments i dissensions.

En termes generals, hom pot distingir dues grans fases pel que fa al discurs legitimador de la normalització lingüística del català a Catalunya. La primera s'estén durant pràcticament tots els anys vuitanta i començament dels noranta, i es pot donar per superada a partir de la «crisi de la immersió» de 1993-1994. La segona, molt més crispada, es prolonga durant la major part dels noranta i s'allarga fins actualment, encara que probablement caldrà donar-la per tancada arran del debat sobre el futur del català que es cova des de finals dels noranta i que finalment esclata durant els anys 2002 i 2003.

Durant la primera fase del procés, els impulsors de la normalització a Catalunya van teixir un notable consens social basant-se en la idea força que la promoció del català era un acte de justícia després de l'intent de lingüicidi franquista. Per tal de reparar-lo, hom es concentra en la promoció del coneixement del català, molt especialment en el sistema educatiu. Val a dir que, en aquell moment, el grau de desconeixement del català era notable: la immensa majoria dels parlants nadius no el sabien escriure, i un percentatge elevadíssim dels immigrants hispanòfons i els seus fills amb prou feines si superaven el nivell de comprensió oral. Això facilitava que els planificadors es concentrassin en el coneixement i l'adquisició, fins al punt que molt sovint les intervencions sobre els usos —per exemple, el «bilingüisme passiu» o la creació de mitjans en català— es presentaven com a via per a facilitar l'aprenentatge generalitzat de la llengua.

Tot i que qualsevol síntesi d'aquesta mena és arriscada, sembla possible afirmar que el discurs de la normalització lingüística als anys vuitanta és rebut amb un grau de conflictivitat social més aviat reduït. De fet, un cop esvaït l'intent d'oposició representat pel manifest dels 2.300 intel·lectuals, el cert és que la dècada no registra gaires moviments de relleu que s'oposin al discurs normalitzador. Si de cas, les crítiques arriben més aviat dels sectors desencisats amb el ritme i la direcció dels canvis, que fan sentir la seva veu per exigir una acció més contundent a l'hora de promoure el català. En termes generals, però, la dècada discorre en un ambient públic —o, si més no, publicat— que pot descriure's còmodament com a poc crispat.

L'etapa de l'extensió del coneixement es clou a començament dels anys noranta, a mesura que s'estén la consciència que l'increment del coneixement del català no s'està traduint en una modificació de les normes d'ús lingüístic, de manera que una majoria de catalanoparlants continuen passant-se al castellà en contextos i amb interlocutors percebuts com a hispanòfons, mentre que l'ús actiu del català per part d'aquests darrers continua essent molt menys freqüent. Davant d'aquesta circumstància, que amenaça de convertir en estèrils els esforços normalitzadors, es planteja la necessitat d'un canvi d'estratègia, canvi que es materialitza en un nou discurs: el *discurs de l'extensió de l'ús social de la llengua*. D'acord amb aquest discurs, cal concentrar els esforços a promoure l'«ús social»³ del català, atès que l'extensió del coneixement va *de soi*. En paraules de l'aleshores director general de política lingüística, Miquel Reniu (1991, p. 9):

El repte dels anys 90 marca un tombant en l'estratègia global del procés de normalització lingüística. Com ja vaig subratllar a la conferència *Un nou impuls per a la política lingüística*, el juliol de 1990, ha arribat el moment de canviar, dins la continuïtat lògica d'un mateix procés, l'estratègia i les línies de la política lingüística de la Generalitat.

La primera etapa tenia com a objectius principals la normalització del català en àmbits prioritaris (com l'administració i l'ensenyament), la generalització del coneixement de la llengua catalana en els sectors actius de la població, i el desenvolupament del corpus lingüístic. Aquestes tasques les considerem ben encarrilades. En una segona etapa, el nou impuls al procés de normalització lingüística exigeix actuacions en dos terrenys bàsics: l'extensió de l'ús social de la llengua catalana per tal que tothom pugui viure en català, i l'atenció preferent a les necessitats de sectors que, fins ara, havien estat poc atesos, com ara el jovent i el món socio-econòmic.

El clima social en què es desenvoluparà aquesta nova etapa serà clarament diferent de l'anterior, molt més conflictiva, fins al punt que algun autor (Voltes, 1996) s'ha servit del terme «guerra de la llengua» per a referir-se, si més no, al període de màxima virulència (1993-1996). D'una banda, i prescindint de les iniciatives de rang i abast menors que ara no vénen al cas, cal assenyalar que els sectors favorables a la recuperació del català protagonitzaran dos intents en ferm —el primer, avortat— de modificar el marc legal de les llengües a Catalunya, uns intents que cristallitzaran finalment en l'aprovació d'una Llei de política lingüística 1/1998 del Parlament de Catalunya que permet reforçar l'ús públic del català. D'altra banda, a partir de 1992 apareixeran a la llum pública diversos

3. El terme *ús social* és més aviat confús, i sembla que engloba alhora els usos públics i bona part dels usos interpersonals, amb l'excepció, probablement, dels més privats. De fet, l'etiqueta emprada és com a mínim curiosa, ja que d'alguna manera pressuposa que hi ha un ús «asocial» de la llengua, en què a més a més no caldria incentivar el català.

fronts d'oposició a les polítiques de normalització del català que guanyaran notorietat en imbricar les seves reclamacions amb la dinàmica política i partidista. La pugna entre els sectors catalanistes i anticatalanistes⁴ s'allargarà durant la dècada i coneixerà diversos episodis especialment tensos, com ara la sentència del Tribunal Constitucional sobre la Llei de normalització de 1983 durant la tardor de 1994, o les eleccions al Parlament de Catalunya de l'any 1995.

Aquest no és el lloc per a descriure, ni que sigui de manera sintètica, el desenvolupament del conflicte entre catalanistes i anticatalanistes al llarg d'aquest període. El que ens interessa aquí és constatar que el conflicte públic entorn de les llengües a Catalunya ha tingut com a conseqüència no sols el trencament del consens favorable a les polítiques d'incentivació del català. Molt més rellevant és que el conflicte ha deslegitimat o, com a mínim, ha fet sospitosos, a ulls de sectors socials diversos, els objectius de promoció del català, i ha desarmat discursivament bona part dels sectors catalanistes. Sense anar més lluny, sorprèn de constatar que tòpics, clixés i fórmules discursives generades pels cercles obertament anticatalanistes —molt especialment, el tòpic de la «imposició del català»— han fet forat en les consciències catalanistes, fins al punt que aquests elements discursius apareixen sistemàticament també en boca dels partidaris del català, ni que sigui per negar que hom hi estigui a favor. En pocs mots, al llarg dels anys noranta hom ha parlat de «cansament del catalanisme», de «desmobilització», d'«acomplexament», de «pèrdua de lleialtat lingüística», molt especialment de les noves generacions. I aquesta percepció d'acomplexament i de manca de legitimitat constitueix un obstacle formidable per a qualsevol política de recuperació d'una llengua minoritzada, perquè si els sectors mobilitzats no són capaços d'articular un argumentari sòlid que legítimi la normalització, difícilment es pot esperar que aquest procés de canvi social resisteixi les fortíssimes pressions a què el sotmet l'aparell mediàtic, polític i econòmic del nacionalisme hispanocastellà.

5. EL MARC IDEOLÒGIC DEL DISCURS DE L'EXTENSIÓ DE L'ÚS SOCIAL

5.1. *El context ideològic general*

L'acomplexament en relació amb la recuperació de la llengua té sens dubte un origen divers, i fóra naïf que ho oblidéssim. Certament, una part substancial de la desmobilització ha d'entendre's com un resultat del fet que el

4. Entenc que la defensa del català és un element consubstancial a qualsevol proposta catalanista, per tènue que sigui. És per aquest motiu que em serveixo de l'oposició *catalanista* i *anticatalanista* per distingir els sectors favorables al progrés i la recuperació d'aquest idioma d'aquells que accepten la subordinació d'aquesta llengua en el seu propi territori.

discurs de l'extensió de l'ús social va generar-se en una nova conjuntura social, política i econòmica. La dècada dels noranta va facilitar la politització partidista de la promoció del català. El suport de CiU durant bona part de la dècada va ser crucial per a la formació dels governs espanyols, i això convertia les polítiques lingüístiques a Catalunya en arma llancívola per a guanyar escons a Madrid. D'altra banda, després de la caiguda del mur els conflictes nacionalitaris prenen una nova dimensió arreu d'Europa, ja que tot d'una s'esvaeix el dogma de la intangibilitat de les fronteres. Com a conseqüència, els governs occidentals —especialment l'espanyol— s'afanyen a desenvolupar polítiques de (re)nacionalització identitària, unes polítiques reforçades per les pors generades per la globalització i la construcció europea en els nacionalismes d'estat. I no podem oblidar que tot plegat s'ha produït en un marc d'hegemonia dels mitjans de comunicació hispanocastellans molt allunyats de la mínima sensibilitat en relació amb el manteniment del català: sense anar més lluny, des de fa ja uns quants anys, un 70 % de l'audiència televisiva de Catalunya es troba cada vespre en mans de cadenes amb seu a Madrid i amb una sensibilitat pel català menys que escassa.

També és cert que a aquesta desmobilització hi deu haver contribuït la tàctica de l'Administració del Principat de minimitzar els problemes i maximitzar els (seus) encerts. Aquesta tàctica ha transmès sovint una imatge d'avenç del català que probablement podia captar per a l'ús del català alguns sectors indecisos o poc motivats d'antuvi, que decidien apostar per un idioma guanyador. Però també és cert que el discurs del progrés constant va contribuir a desmobilitzar els sectors catalanistes mentre esperonava els contraris a la normalització, que se sentien capaços d'allegar un situació d'«ofec».

Ara bé, més enllà de les causes externes i dels errors tàctics més evidents, i davant del desarmament discursiu dels sectors favorables a la normalització, potser caldria plantejar serenament si el discurs de l'extensió de l'ús social no conté cap mena de contradicció interna que el faci vulnerable davant de les escomeses de l'anticatalanisme. En altres paraules, podria escaure's que el discurs de l'ús social hagués transgredit algun principi ideològic general que el fes especialment vulnerable?

Com la resta de les societats occidentals, els Països Catalans han viscut al llarg de les darreres dècades un seguit de transformacions ideològiques que caldria tenir en compte a l'hora de plantejar la resposta a una pregunta com aquesta. El pas de l'industrialisme a l'*informacionalisme*⁵ s'ha produït de la mà de transformacions en les nostres maneres de concebre el món que probablement encara no estem en condicions de copsar en la seva totalitat. Entre aques-

5. Terme encunyat per Manuel Castells per referir-se a «un paradigma tecnològic basat en l'augment en la capacitat dels humans per processar informació relacionada amb les revolucions bessones de la microelectrònica i l'enginyeria genètica» (Castells, 2003, p. 11).

tes transformacions són nombrosos els autors que apunten, en lloc destacat, la dissolució de les fonts d'autoritat tradicional, com ara l'escola, el patriarcat familiar, les instàncies religioses i nacionals; la crisi de les grans narratives socials i nacionals —basades ja sigui en la lluita de classes o en els *destins* nacionals—; la «desessencialització» dels debats públics; la pluralització dels agents i els discursos polítics, i l'hegemonia creixent de les retòriques basades en l'individualisme, la tria i el consumisme (Blommaert *et al.*, 2003). Aquestes i altres transformacions ideològiques estan impactant en els discursos legitimadors de les polítiques d'arreu del món (especialment Heller, 1999 i 2003 per al cas de la francofonia en context minoritari al Canadà). Doncs bé, entre totes aquestes transformacions, semblen especialment pertinents les reflexions de Ferran Sáez al seu recent treball *Què (ens) passa?*, en el sentit que a finals del segle xx s'ha consumat una paradoxal evolució de la identitat individual i col·lectiva.

D'una banda, l'evolució de les ciències humanes i socials i el desenvolupament econòmic han acabat dissolent el «jo responsable», és a dir, la responsabilitat íntima de l'ésser humà a l'hora de prendre decisions. Al llarg de tot el segle darrer, les persones han anat assimilant que el seu comportament depèn, en última instància, no pas d'un *jo* individual irreductible, sinó més aviat d'una multiplicitat de factors tant exteriors —la publicitat i les modes, les determinacions socials, sexuals, etnoculturals, etc.— com interiors —l'inconscient, les pulsions, etc. Així, davant de qualsevol comportament humà, hom es demana «què hi ha per sota»: una manipulació mediàtica?, una infància desgraciada?, un trauma mal resolt?, una determinació ètnica?

El descrèdit del *jo* no és altra cosa que la dissolució de la noció de responsabilitat individual i, en conseqüència, la pitjor amenaça que ha patit mai la democràcia des del triomf del totalitarisme feixista entre el final dels anys vint i el començament dels anys trenta del segle xx. Aquesta amenaça pot semblar molt tènue: una mera consideració hermenèutica transposada a un àmbit polític, una mera subtileza de filòsofs desocupats. En realitat, implica la fi del nostre model civilitzador.⁶

D'altra banda, simultàniament, es dona la paradoxa que el mateix segle xx ha entronitzat —si més no al món occidental— el mite de la primacia de la «llibertat individual» per damunt de qualsevol lligam amb la col·lectivitat, ja sigui la nació, la comunitat de creients, la família, la tradició... És el que Sáez (2003, p. 105 i 108) denomina la «inflamació del jo»:

A l'Occident ben alimentat dels anys seixanta i setanta *totes* les preguntes obtenen una mateixa resposta: *jo*. L'apologia de l'espontaneïtat emocional condueix a desastres civilitzadors tan diversos com la mort de

6. SÁEZ (2003), p. 67.

l'art, l'estetització i banalització de la política o la interrupció de la transmissió de coneixement a les aules universitàries [...]. L'obsessió narcisista pel *jo*, pel desafortat conreu de la identitat individual, pel subratllat d'aquells trets que ens fan diferents de la resta, tampoc no té gaires precedents històrics. Aquest encreuament d'actituds contradictòries dona com a resultat una societat neuròtica. La immensa majoria dels adolescents del món consumeixen les mateixes sèries japoneses de dibuixos animats, consumeixen els mateixos productes de *fast-food*, porten les mateixes sabatilles esportives, etc. De manera simultània, aquests mateixos adolescents semblen estar obsessivament preocupats a diferenciar-se de la resta del món, i construeixen identitats individuals basades en referents ultraconcrets (la manera de vestir de determinat cantant pop, els gestos d'un actor, les frases d'un personatge còmic, etc.) [...]. L'única sortida és la mistificació i la simulació, en forma d'identitats banals: un *jo* subratllat grotescament entre altres *jo* subratllats grotescament, un *jo* que es veu en l'obligació paradoxal de voler ser diferent en un món en què *tothom* també vol ser diferent. Tot això condueix als cabells tenyits de verd, al *piercing*. És a dir: a fer el que fan tots els joves amb la finalitat de no ser com ells [...].

En pocs mots: la inflamació del *jo* es produeix alhora que la mateixa noció del *jo* està en ple procés de dissolució. Un procés que, més enllà de la trivialitat que poden representar les modes dels pírcings, els tatuatges o els tangues de marca sobresortint dels pantalons adientment abaixats, té unes profundes repercussions per a la vida col·lectiva:

El més evident, com hem dit abans, és la dissolució del subjecte i la seva posterior recomposició en forma de làmines superposades que configuren una cosa anomenada «personalitat». Aquesta superposició de —diguem-ne— *ressorts conductuals* és refractària a les tres nocions adherides fonamentalment al *jo* modern: *la voluntat, la llibertat i la responsabilitat*. Des d'aquesta perspectiva, el nou subjecte pot sostenir impàvidament que l'obesitat és un problema polític, o bé pot acusar les companyies tabaqueres de ser les responsables del seu càncer de pulmó. Tot això pot semblar un despropòsit, però en realitat té unes conseqüències polítiques greus. Els dos peus de la democràcia són les nocions de llibertat i de responsabilitat. Si el nou subjecte abjura de tots dos conceptes, està denunciant —abstractament i a llarg termini— la mateixa creença que legitima el règim democràtic.⁷

Contràriament al que sosté Sáez, gosaria dir que els nostres conciutadans no han abjurat de manera absoluta de les nocions que esmenta, en especial de la llibertat. Més aviat fa l'efecte que el que es produeix és una especialització de funcions: hom declina assumir responsabilitats (principi de la

7. SÁEZ (2003), p. 106.

desresponsabilització) mentre s'aferra a les nocions de voluntat i llibertat com a justificacions multifuncionals per a servir-se'n *ad hoc* (principi de la llibertat individual).

5.2. Desresponsabilització, llibertat individual i llengua

Té cap utilitat, d'aplicar les nocions de *dissolució* i d'*inflamació simultània del jo* a la comprensió del conflicte lingüístic a Catalunya durant les darreres dècades? És ben probable que sí.

El discurs de la normalització dels vuitanta, que feia un èmfasi especial en el coneixement de la llengua, sembla haver estat formulat i difós de manera coherent amb els pressupòsits ideològics generals apuntats per Sáez (2003). Efectivament, en la mesura que el desconeixement del català era atribuïble a «algú altre» —a la dictadura o a la societat en general— aquest discurs desresponsabilitzava els individus, de manera que s'adequava perfectament a la dissolució del jo responsable. D'altra banda, l'associació del català amb la recuperació de les llibertats s'adeia també amb el pressupòsit de la llibertat individual irreductible inherent a la inflamació del jo.⁸ En conjunt, el resultat —discursiu i polític— fou un marge escàs per a l'expressió en termes contemporanis de la discrepància i, per tant, uns quants anys de *pax* lingüística. No deu ser casualitat que un dels pocs conflictes seriosos d'aquesta època es produís precisament entorn de qui era el qui havia de responsabilitzar-se de l'ús del català: durant la campanya «Depèn de tu», un seguit d'intel·lectuals en principi catalanistes van acusar la Generalitat de voler carregar els neulers als ciutadans en comptes d'assumir la seva responsabilitat institucional. Com a resultat, la campanya s'estroncà de manera sobtada i amb aquesta s'acabaren els intents de dinamització ciutadana per part de l'Administració pública.

Paradoxalment, tot i haver-se generat posteriorment, el discurs de l'extensió de l'ús social del català té força més problemes per a encaixar en el marc ideològic suggerit per Sáez. L'èmfasi sobre la necessitat de fer créixer l'ús del català atempta directament contra el principi de la desresponsabilització, ja que, de manera més o menys explícita, aquest discurs afirma que si no hi ha ús social d'una llengua és per culpa dels individus que no l'usen. Però, per si amb això no n'hi hagués prou, resulta que l'èmfasi sobre l'ús atempta també contra el principi de la llibertat individual, ja que prové d'una institució pública i comina a comportar-se d'una manera determinada. Exactament el

8. Fins i tot s'hi adeia la llibertat de no haver d'aprendre català que s'autoatorgaren els subjectes actius en la vida política, és a dir, els adults, bo i reservant l'adquisició del català per als seus fills.

discurs que desperta més reticències en un *jo inflammat* enamorat de la seva llibertat irreductible.

Només escartejant la premsa d'aquest període ja n'hi ha prou per a veure fins a quin punt l'anticatalanisme va saber aprofitar el flanc obert pel discurs de l'extensió de l'ús del català per a atacar les bases de la política lingüística a Catalunya. Un sol exemple —extret del segon manifest (1998) de l'organització d'activisme lingüístic Fòrum Babel— ens ho farà avinent:

El segon principi de la [nostra] política lingüística és el de *lliure opció* de llengua, segons el qual *cada individu té total llibertat* per decidir quina llengua *vol utilitzar* en les seves relacions amb els altres individus i amb els poders públics.

El tercer gran principi estableix que tota llengua minoritària —i el català, òbviament, ho és— ha de rebre un tracte especial, consistent en mesures de protecció i foment de les seves expressions culturals. El límit d'aquestes mesures ha de ser, però, el *dret* a la *lliure opció* lingüística dels *individus*. En el cas de Catalunya, el que s'ha de protegir molt especialment és el bilingüisme, l'autèntic fet diferencial del nostre país.⁹

Aquest fragment conté diversos trucs discursius, com ara fer passar una llengua com el català, amb una demografia i potencial econòmic mitjans¹⁰ en el concert de les llengües del món, per llengua «òbviament» *minoritària*. Aquest darrer adjectiu és, a més, una fórmula adient per a escamotejar al català la qualificació de *llengua minoritzada* i la reflexió que se'n deriva: una llengua és minoritzada perquè algú —un actor, un responsable— la minoritza.¹¹ Però el més interessant del text és l'explotació intensiva i intel·ligent que els autors fan dels conceptes relacionats amb la noció de *llibertat individual*: oblidant els preceptes —entre altres constitucionals— que imposen el coneixement i l'ús del castellà, els autors d'aquest manifest aconseguixen apoderar-se discursivament de la noció de *llibertat individual* per a posar-la al servei de polítiques lingüístiques anticatalanistes. Una jugada certament magistral, que acaba servint per a legitimar, *de facto*, una concepció del bilingüisme social consistent a reconèixer el dret a prescindir indefinidament del català.

9. Reproduït a FÒRUM BABEL (2000), p. 299. Les cursives són nostres.

10. Per demografia, potencial econòmic i cultural, el català se situa entre les 100 primeres llengües entre les 4.000-6.000 existents al món.

11. La recuperació recent del terme *llengua minoritària* en substitució del terme *llengua minoritzada* per a referir-se al català coincideix amb altres mutacions en el discurs polític hegemònic en altres camps. En aquest sentit, resulta il·luminadora l'anàlisi que Jef Verschueren (2003) presenta de com el terme *explotació (social)*, que implica necessàriament l'existència d'actors *explotadors*, ha deixat pas al terme *exclusió social*, que responsabilitza uns mecanismes socials —«la societat»— molt més opacs.

En altres paraules: l'adopció per part de les institucions del discurs de l'extensió de l'ús social va comportar l'obertura d'un flanc ideològic atès que, en la seva formulació discursiva, aquest plantejament vulnerava els principis de desresponsabilització i de llibertat individual. Aquesta vulneració implicava oferir més espai per a la conflictivitat social per raó de llengua i permetia eixamplar enormement el ventall de destinataris potencialment reticents al missatge. Si a tot plegat hi afegim que el missatge era generat i difós per un poder polític en un moment de tensió nacionalitària i partidista, potser el que ens hem de demanar és com és que el conflicte no va anar més enllà. I felicitar-nos-en.

6. EL CONFLICTE EN EL MÓN DE L'ENSENYAMENT

Al llarg de la dècada dels noranta, el conflicte glotopolític a Catalunya ha tingut en el sistema educatiu un dels camps de batalla principals, per bé que no l'únic. L'escola ja constituïa una punta de llança de l'extensió del català abans del desplegament de les polítiques lingüístiques dels governs de la Generalitat, i ha estat el camp social en què més incidència ha pogut exercir la política lingüística de l'Administració catalana. També és a l'escola on més s'ha avançat en el procés de recuperació, tant pel que fa als usos com pel que fa a la tasca de difusió del coneixement de la llengua que li és pròpia.

El primer discurs en favor de la normalització del català a l'ensenyament va tenir l'encert de formular-se d'una manera adequada per a superar les reticències potencials contra l'adopció del català com a llengua vehicular. Més enllà dels encerts organitzatius i de l'aprofitament de la conjuntura política, els plantejaments gradualistes i additius —aprendre català implicava sumar una altra llengua, i no representava pas deixar d'aprendre castellà— van permetre que, tot i les tensions que varen anar aflorant çà i lla, el sistema educatiu català passés en poc més de dues dècades de tenir el castellà com a llengua vehicular quasi única a funcionar majoritàriament en català. Per a mesurar les dimensions d'aquest procés n'hi ha prou de recordar que una transformació d'aquesta magnitud —canvi de llengua vehicular en vint anys en un sistema educatiu en ple funcionament— no té cap precedent enlloc del món, i menys encara en règims democràtics i en comunitats nacionals no independents.¹²

La irrupció del discurs de la promoció de l'ús social del català sembla haver tingut uns resultats força menys positius en el marc escolar. En primer

12. Per posar un exemple geogràficament proper, recordem que els països magribins, independitzats durant els cinquanta i els seixanta, encara no han aconseguit generalitzar l'ús escolar i acadèmic de l'àrab, i això malgrat apostar per una llengua internacional. Un fracàs, el de l'arabització, que —tot s'ha de dir— deu haver beneficiat el manteniment de la llengua amaziga.

lloc, el nou discurs donava per fet que la difusió del coneixement del català ja anava sobre rodes, una pressuposició que bona part dels integrants de la comunitat escolar no compartien amb el mateix entusiasme que les seves autoritats. En segon lloc, perquè el discurs de l'ús social, de base intervencionista, tenia dificultats serioses per a engalzar-se adequadament en les formulacions pedagògiques que preconitzaven l'atenció i el respecte per la diversitat. O sigui que, a les contradiccions generals assenyalades a l'apartat anterior, el context educatiu n'hi va afegir com a mínim dues de pròpies de calibre considerable. Finalment, i en un vessant molt més pràctic, els professionals de l'ensenyament que havien d'aplicar les noves directrius van trobar a faltar unes formulacions aplicades per a arribar a saber com calia promocionar l'ús social en el seu context professional.

Com a resultat de tot plegat —contradiccions entre discursos, conflictivitat creixent dels discursos sobre el català, discordança entre els discursos i realitats, manca de tècniques concretes d'aplicació dels principis—, al llarg dels noranta el compromís amb la normalització lingüística en l'ensenyament a Catalunya es ralentitza i va perdent força. Aquesta pèrdua de vigor es percep als claustres, a les converses, a les trobades de mestres, a l'Administració educativa. La palesa fins i tot el pròleg d'una de les escassíssimes publicacions que es van ocupar de com promocionar l'ús del català en un entorn escolar des d'una perspectiva aplicada (Areny, 1999). En aquest pròleg, el psicolingüista Miquel Siguan (1999, p. 6) expressava el seu dubte en relació amb el suport que l'objectiu de la catalanització podia tenir entre el professorat:

El llibre suposa un acte, si no de fe, almenys de confiança, que al claustre de cada centre hi ha prou mestres disposats a assumir aquesta responsabilitat i a actuar en la direcció que proposa l'autora [de promoure la catalanització del centre]. Està justificada aquesta confiança? L'acceptació que rebí el llibre n'hauria de ser la prova.

7. UN CANVI DE PLANTEJAMENT?

Tal com hem assenyalat, els primers anys 2000 arriben en un entorn de desconcert i desmobilització que, en el marc escolar, es veuen amplificats per l'acceleració de les noves immigracions i la constatació del repte que aquestes constitueixen amb vista no sols a la supervivència del català, sinó a la cohesió social en un sentit més ampli. Tot plegat desemboca en un debat públic sobre «la mort del català»¹³ que, si més no en algun grau, s'encadena amb un

13. Aquest debat es congrua al llarg dels darrers anys noranta i els primers anys 2000, amb la difusió de discursos cada cop més pessimistes en relació amb el futur de la llengua, i assolí

seguit de transformacions en les direccions d'institucions molt significatives per a la vida cultural, social, acadèmica i política del país, la més rellevant de les quals és el canvi de partits en el Govern de la Generalitat (desembre de 2003). Resulta impossible ara com ara de valorar fins a quin punt aquestes transformacions comportaran canvis substancials tant en les polítiques lingüístiques com en els discursos de legitimació sobre els quals aquelles reposaran. Ara bé, tot fa pensar que aquesta ocasió podria aprofitar-se per a replantejar les argumentacions que han de guiar les actuacions en el camp de la promoció del català. Una ocasió que caldria aprofitar per a tancar els flancs oberts anteriorment i generar un discurs capaç de reconstruir un consens entorn de la promoció del català que aplegui i incentivi sectors ara allunyats d'aquest objectiu.

Posats a replantejar els discursos de legitimació de la política lingüística a Catalunya, fóra convenient de tornar a posar damunt de la taula el tema del coneixement del català —i no sols entre els nous immigrants. Sembla un fet innegable que, en termes generals, el coneixement de català oral i, encara més, escrit ha augmentat molt en relació amb una generació enrere. Deixant de banda ara les oscil·lacions atribuïbles a l'evolució del català com a llengua familiar (Torres, 2003), hom pot afirmar que totes les recerques solvents i representatives de la població de Catalunya fins actualment indiquen que els nivells de català han anat augmentant i que, aparentment, s'atansen a uns nivells de castellà que, tanmateix, romanen sistemàticament més elevats (Arnau, 2004).

Ara bé, caldria no oblidar que, en general, les dades sobre coneixements lingüístics de què disposem ara com ara provenen ja sigui de censos i enquestes (on es demana a l'enquestat que s'autoavalui però rarament se'l posa a prova) o de proves estandarditzades que solen fer ús abundant de tests lingüístics. Òbviament, aquestes tècniques no són necessàriament invàlides, i re-

---

una àmplia presència en els mitjans audiovisuals durant l'any 2002 i primer semestre del 2003. Pel que fa al desenvolupament del debat, i sense cap pretensió d'exhaustivitat, cal assenyalar algunes publicacions que hi contribueixen de manera decisiva: l'aparició de les dades lingüístiques de l'edició del 2000 de l'*Enquesta de la regió de Barcelona*, de Subirats (2002), l'estudi sobre els usos lingüístics interpersonals a les escoles de Vila i Vial (2003), i els llibres d'Albert Branchadell (2001), Enric Larreula (2002), Eugeni Casanova (2003), Quim Monzó (2003) i Joan Solà (2003). Entre els actes públics que van contribuir-hi especialment cal destacar la jornada sobre el futur de la llengua del 14 d'abril de 2000 organitzada pel Departament de Lingüística de la Universitat de Barcelona (Junyent i Unamuno (ed.), 2002); la jornada sobre els usos interpersonals del Grup Català de Sociolingüística i el Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (Barcelona, 29 de novembre - 1 de desembre de 2001) (Areny *et al.* (cur.), 2003); el XXIII Seminari Llengües i Educació de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat de Barcelona, de 30-31 maig de 2002 (Perera (ed.), 2003); el 3r Simposi d'Ensenyament de Català a No Catalanoparlants, a Vic, els dies 4, 5 i 6 de setembre de 2002, i el debat públic entre Quim Monzó i Joan Solà a l'Aula Magna de la Universitat de Barcelona el 25 d'abril de 2003.

sulten de gran utilitat per a la comprensió de la dinàmica sociolingüística. Ara bé, per definició, aquesta mena de proves —aquests índexs— només mesuren un petit nombre de variables lingüístiques. Si és lícit extrapolar l'evolució *grosso modo* dels coneixements generals a partir d'aquests resultats, també seria un error confondre aquests índexs amb el coneixement efectiu i global de català dels nostres infants i joves. Per dir-ho en termes figurats, aquestes proves són com xarxes molt clares que, tot i que permeten d'anar a pescar, només atrapen els exemplars més grossos. Així doncs, és més que lícit demanar-se què passa amb els exemplars o amb les espècies més menuts.

Com a exemple il·lustratiu dels resultats que podrien proporcionar l'ús de tècniques més afinades a l'hora de mesurar les capacitats comunicatives dels nostres adolescents i joves, comentarem superficialment un text provinent del projecte VARCOM (BFF2001-3866), actualment en procés de realització al Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. En el marc d'aquest projecte¹⁴ hom va sotmetre un petit nombre de noies estudiants de la Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales de la Universitat de Barcelona del curs 2002-2003 nascudes a l'àrea de Barcelona a la realització de diverses tasques comunicatives —entre d'altres, fer una exposició, una narració, un text argumentatiu...— en un context experimental i clarament formal. L'interès de l'experiència està en el fet que cadascuna d'aquestes tasques va ser realitzada en català, en castellà i en anglès a partir dels mateixos estímuls i amb les mateixes instruccions, en sessions independents separades per diverses setmanes. En altres paraules, les nostres informants havien de repetir les mateixes activitats en la seva L1, L2 i L3 amb un interval de setmanes suficient per a reduir els riscos de contaminació entre sessions, la qual cosa permet mesurar la capacitat de producció en cadascuna de les seves llengües.

El text aquí seleccionat¹⁵ va ser generat per una de les nostres informants de llengua familiar castellana, amb el català com a segona llengua, i amb un domini considerable de l'anglès com a llengua estrangera. Es tracta d'un text narratiu experimental, basat en una auca que contenia la historieta «Frog, where are you?», àmpliament usada en el camp de l'adquisició de L2. La informant disposava d'alguns minuts per a examinar l'auca i, posteriorment, havia de narrar la història a l'entrevistador sense disposar del suport gràfic. La interacció va ser enregistrada en vídeo i transcrita ortogràficament (trobareu la transcripció completa del text a l'annex).

Una revisió superficial d'aquest text permet constatar la diferència entre els resultats obtinguts en castellà, en català i en anglès. Tal com pot compro-

14. Accessible a través de l'adreça <http://www.ub.es/filcat>, entrant a «Recerca» > «Lingüística» > «VARCOM».

15. Vull agrair la col·laboració de Marta Juanhuix, Jaume Fitó i Marina Àlamo a l'hora de generar i tractar aquest text.

var-se llegint les transcripcions completes i tal com mostra la taula 1, el text produït en castellà és considerablement més llarg i complex que el text català, i aquests dos ho són més que no pas el text anglès; de fet, aquest darrer conté un nombre de grups tonals superior al text català, un fenomen que —com mostra el nombre de mots produïts— no cal atribuir a un domini superior en L3 que en L2, sinó a la menor fluïdesa en L3 en anglès que en les altres dues llengües.

TAULA 1
Algunes dades globals dels textos produïts en castellà, català i anglès¹⁶

Llengua	Nombre de grups tonals	Nombre total de mots	Mots / grups tonals
Castellà	121	368	3
Català	68	212	3,1
Anglès	101	174	1,7

La taula 2 permet constatar que les diferències aquí apuntades no es limiten als camps merament quantitius, sinó que s'estenen a nombrosos aspectes lingüístics: deixant de banda els aspectes foneticofonològics i d'entonació que aquí no tenim espai per a analitzar detingudament. Per esmentar-ne només un grapat, hom detecta diferències notables entre les solucions adoptades per la informant en els seus textos en castellà (L1), català (L2) i anglès (L3). Aquestes diferències afecten tots els components lingüístics, per no parlar de les diferències, encara no analitzades, en el llenguatge no verbal. Als exemples s'hi percep clarament la diferent habilitat de la parlant en aspectes clau com ara a l'ús d'estructures discursives narratives formals, la disponibilitat lèxica, la interferència lèxica, sintàctica i morfològica, la fluïdesa, els dubtes, les reformulacions i les autocorreccions, entre molts altres aspectes que aquí no podem desenvolupar.

El que resulta més rellevant aquí no és tant el fet que la nostra informant mostri una capacitat actuació significativament diferent en L1, L2 i L3. Al capdavant, això és precisament el més esperable *a priori* si tenim en compte que, en la vida real, els *ambilingües* (bilingües perfectament equilibrats i amb una competència màxima en les dues llengües) són més un mite que una realitat (Baetens Beardsmore, 1986). El que ens interessa aquí és que aquesta in-

16. El grup tonal és, *grosso modo*, l'equivalent oral del sintagma en el camp de la sintaxi, i una unitat de transcripció especialment útil.

TAULA 2
Comparació de mostres de producció en castellà, català i anglès

Castellà	Català	Anglès
<p>1 se trata de un niño\ 2 (.) y su perro\ (...)\ 34 se asoman a la ventana_ (...)\ 51 se:: meten en un bosque_ (...)\ 113 y: finalmente\ 114 pues como ven que: la ranita ha encontrado su:_ 115 (.) su paretita\ 116 pues se va:_ 117 contentos\ </p>	<p>1 dons hi ha: un nen_ 2 i_ (...)\ 23 s'assomen a: la finestra_ (...)\ 27 (.) i bueno se'n van pel bosc_ (...)\ 62 (.) i llavors com els veuen_ 63 el:— 64 els ven— 65 el— 66 li veuen molt felig_ 67 amb la seva parella_ 68 se'n van\ 93 his_ </p>	<p>1 e:_ 2 (.) a little boy and his dog i_ (...)\ 33 (.) throw away_ 34 (.) in the window_ (...)\ 46 they enter in_ 47 in the_ 48 forest_ (...)\ 86 and_ 87 and the little boy and_ 88 a:nd_ 89 his dog_ 90 e:_ 91 left\ 92 became:se_ 94 pet_ 95 his pet is_ 96 happy_ </p>

formant s'havia autoavaluat com a molt i molt competent no sols en castellà, sinó *també* en català. En concret, i pel que fa al català, la nostra informant declarava un coneixement màxim (C2) en l'escala proposada pel Consell d'Europa al seu Linguistic Portfolio (vegeu el disseny del projecte VAR-COM) en les habilitats d'escoltar, llegir, conversar i escriure, i una habilitat superior (C1) en la producció oral continuada. En altres mots, en qualsevol estudi basat en dades declarades —i més que probablement, en bona part dels estudis basats en tests— la informant aquí analitzada hauria aparegut com una parlant tan competent en català com un parlant nadiu. Tornant a la metàfora anterior, la nostra xarxa excessivament clara no ens l'hauria detectada com una persona amb una competència certament trilingüe però clarament dominant en castellà.

Podem aventurar que aquesta dificultat de matisar llasta ara mateix la majoria de les nostres dades sobre coneixements lingüístics a Catalunya. En altres mots, tot i que *grosso modo* l'augment de capacitat per a comunicar en català és molt significatiu en relació amb la generació anterior, el domini del català L2 continua essent més precari que no pas el del castellà L2, i les nostres eines d'anàlisi més habituals no ens permeten copsar aquest desnivell de manera adequada. Sens dubte, cal demostrar aquest desequilibri amb dades a la mà. Per a això calen recursos i iniciativa, desenvolupar eines i posar-les a la pràctica. Malauradament, fins ara la recerca incentivada pels governs ha tendit més a justificar les respectives polítiques lingüístiques que no pas a analitzar críticament aquest aspecte de la realitat. D'altra banda, tampoc la comunitat científica catalana no sembla haver trobat en l'avaluació de les competències lingüístiques un tema tan rellevant com probablement és en realitat. En bona mesura, doncs, anem a les palpentes en un aspecte crucial per a entendre l'evolució de l'ús de la llengua. Per més que hagi crescut el coneixement en termes generals, a qui pot sorprendre que no augmenti l'ús del català si el nivell continua estant significativament per sota del de castellà —si no se sap usar amb fluïdesa per a argumentar, per a narrar o per a explicar acudits, si no es col·loquialitza per a emprar-lo amb els companys, si una part significativa del jovent no s'hi sent còmode?

8. CONCLUSIÓ: NOVES VIES PER A RELEGITIMAR LA NORMALITZACIÓ DEL CATALÀ

Al general que vol vèncer en la batalla: «Hi ha certs camins que no heu de seguir; hi ha certs exèrcits que no heu d'atacar; hi ha certes ciutats fortificades que no heu d'assetjar; hi ha certs territoris pels quals no heu de combatre; hi ha certes ordres del sobirà que no heu d'obeir.»¹⁷

17. SUNZI (2000), *L'art de la guerra*, cap. VIII.

Les polítiques lingüístiques necessiten argumentacions que les legitimin. La dècada dels noranta va veure com les polítiques de normalització del català a Catalunya eren objecte d'atacs que en van minar la legitimitat pública, fins al punt de desarmar discursivament els seus partidaris. Aquest desarmament no afectà amb la mateixa intensitat tots els sectors, i probablement afectà poc els més militants. Tanmateix, el desarmament discursiu va permetre una reconstrucció de la posició simbòlica del castellà, presentat ara com a víctima dels excessos *nacionalistas*. La difusió pública del conflicte ideològic va afeblir el consens general sobre la normalització existent a Catalunya fins al punt de posar sota sospita un bon nombre d'iniciatives en favor del català.

En aquest article hem argumentat la necessitat de fer compatible el discurs normalitzador amb els valors hegemònics en la societat catalana contemporània. En aquest sentit, fóra convenient d'analitzar a fons els límits del «discurs sobre l'ús social del català» i les seves contradiccions amb el marc ideològic predominant. El discurs de la promoció de l'ús social pot resultar seductor per als col·lectius ideologitzats que valoren el compromís personal, però té dificultats per a transcendir aquests sectors, perquè xoca amb alguns dels principis ideològics hegemònics en la societat postindustrial, ja que carrega el pes del canvi social sobre els individus i per tant atempta contra la retòrica de la llibertat individual i de la responsabilitat social externa. En l'àmbit de l'ensenyament, aquestes contradiccions es combinen amb altres de més específiques del món educatiu, de manera que el discurs de la promoció de l'ús en el marc escolar acaba desembocant en la inoperativitat, la frustració i la inhibició. En tots els casos, el discurs de la promoció de l'ús presenta uns flancs vulnerables a l'abast de qualsevol col·lectiu que cerqui de guanyar espai públic bo i presentant-se com a defensor de la llibertat suposadament coartada per unes autoritats excessivament intervencionistes. Aquests flancs han estat aprofitats a bastament en el passat per diversos col·lectius, i aquest aprofitament podria tornar a produir-se en un futur no gaire llunyà.

Quines alternatives hi ha enfront del «discurs de la promoció de l'ús social»? En aquest article hem suggerit que, sobretot pel que fa a l'àmbit educatiu, fóra convenient de plantejar una mirada crítica als nivells de coneixement de català que assoleix el nostre alumnat. En un marc en què ningú no posa en dubte el paper de l'escola com a principal institució distribuïdora de capitals culturals, el fet de constatar que un percentatge considerable d'alumnat no assoleix un domini ampli del català com a segona llengua (català L2) —com a mínim, equiparable al del castellà L2— podria facilitar les argumentacions necessàries per a donar un impuls decidit a l'adopció de polítiques que facilitin un aprenentatge escolar de qualitat del català. És clar que per a sostenir una afirmació com aquesta caldria una inversió en recursos i esforços humans superior a la que hom ha dut a terme fins ara. Però també sembla clar que un discurs basat en la necessitat de millorar la qualitat ofereix més espais per al

consens en favor de la promoció del català que un de basat en la promoció de l'ús *per se*.¹⁸

Estem suggerint amb això que cal abandonar tot d'una el discurs de la promoció de l'ús social del català? No necessàriament, o no pas de manera absoluta. L'increment de l'ús constitueix un objectiu vital per a la supervivència de la llengua. Ara bé, hauríem de ser capaços de generar un nou discurs que legitimi la promoció del català bo i traspasant l'èmfasi de la responsabilitat individual cap a les condicions socials per a l'ús. Un discurs que apelli més aviat a la responsabilitat de «la societat» i apunti a garantir la llibertat individual de parlar català arreu i en totes les circumstàncies, en un marc democràtic en què el reconeixement de drets dels uns no impliqui l'anihilament dels altres, i en un marc ètic que depassi el cas català i aspiri a tenir validesa universal. Un discurs que possibiliti que tots aquells que podrien voler parlar en català se sentin acompanyats per a fer-ho amb plena llibertat en comptes de veure's criminalitzats. Un discurs que creï les condicions perquè la normalització sigui percebuda, sobretot, com un resultat de l'exercici de la llibertat. Un discurs que comença a entreveure's en un bon nombre de propostes¹⁹ però que, en aquest començament de mil·lenni, encara està en bona mesura en procés de concreció.

F. XAVIER VILA I MORENO

9. BIBLIOGRAFIA

- ARENY I CIRILO, Maria Dolors (1999). *Avaluar per construir: Eines de diagnosi i d'intervenció en la situació sociolingüística de l'escola*. Barcelona: Eumo: Associació de Mestres Rosa Sensat.
- ARENY, Maria Dolors; CASANOVA, Montserrat; FABÀ, Albert; HUGUÉ, Joan; PRADILLA, Miquel Àngel; STRUBELL, Miquel; TORNER, Rafael; TORRES, Joaquim [cur.] (2003). «L'ús oral del català. Dades, reflexions, propostes». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17. [Monogràfic]
- ARNAU, Joaquim (2004). «El coneixement de català i castellà a Catalunya». *LSC: Revista de Sociolingüística de la Universitat de Barcelona* [en línia], núm. 1. <<http://www.ub.edu/cusc/>>
- BAETENS BEARDSMORE, Hugo (1986). *Bilingualism: Basic Principles*. 2a ed. Clevedon: Multilingual Matters. [1a ed., 1982; trad. catalana, 1989]
- (1989). *Principis bàsics del bilingüisme*. Barcelona: La Magrana. [Traducció al català de l'obra *Bilingualism: Basic Principles*]

18. Més que més, tenint en compte la nova Llei orgànica per a la qualitat en l'educació.

19. Com, per exemple, les de Bastardas (2004), Branchadell (2003), Cardús (2002), Calaforra i Ferrando (2000), Guibernau (2000), Marí (2002), Partal (2003) o Terricabras (2003), entre altres.

- BASTARDAS I BOADA, A. (2004). «Les llengües a Catalunya: diversitat sociolingüística i perspectives de futur». A: PAYRATÓ, Lluís; VILA I MORENO, F. Xavier [ed.]. *Les llengües a Catalunya. Cicle Joan Coromines III*. Barcelona: Fundació Caixa de Sabadell, p. 173-181.
- BLOMMAERT, Jan; COLLINS, James; HELLER, Monica; RAMPTON, Ben; SLEMBROUCK, Stef; VERSCHUEREN, Jef (2003). «Introduction to Special Issue: "Ethnography, discourse and hegemony"». *Pragmatics*, núm. 13, p. 1-10.
- BRANCHADELL, Albert (2001). *La hipòtesi de la independència*. Barcelona: Empúries.
- (2003). «(Els límits de) la intervenció en l'ús privat de la llengua». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 185-199.
- CALAFORRA, Guillem; FERRANDO, Pol (2000). «Les llengües absoltes? Un liberalisme contra caníbals i gurus». *L'Espill*, 2a època, núm. 5, p. 25-43.
- CARDÚS, Salvador (2000). *El desconcert de l'educació. Les claus per entendre el paper de la família, l'escola, els adolescents, els valors, la televisió... i la incertesa del futur*. Barcelona: La Campana.
- (2002). «Ciutadania i identificació política. Apunts per a un model d'anàlisi de la societat catalana». *L'Espill*, 2a època, núm. 11, p. 125-35.
- CASANOVA, Eugeni (2003). *Viatge a les entranyes de la llengua: De la riquesa a l'agonia del català*. Lleida: Pagès.
- CASTELLS, Manuel (2003). «La interacció entre les tecnologies de la informació i la comunicació i la societat xarxa: un procés de canvi històric». *Coneixement i Societat*, núm. 1, p. 8-21.
- CASTELLS, Manuel; TUBELLA, Imma [dir.] (2002). *La societat xarxa a Catalunya: Informe de recerca I* [en línia]. UOC. <<http://www.uoc.edu/in3/pic>>
- FÒRUM BABEL (2000). *El nacionalisme i les llengües de Catalunya*. Barcelona: Àltera. [Estudi preliminar i selecció de textos [sic], a càrrec d'Antonio Santamaría]
- GUIBERNAU, Montserrat (2000). Drets individuals, drets col·lectius i ciutadania. *L'Espill*, 2a època, núm. 4, p. 98-108.
- HELLER, Monica (1999). *Linguistic Minorities and Modernity. A Sociolinguistic Ethnography*. Londres; Nova York: Longman.
- (2003) «Actors and discourses in the construction of hegemony». *Pragmatics*, núm. 13, p. 11-32.
- JUNYENT, M. Carme; UNAMUNO, Virginia [ed.] (2002). *El català: mirades al futur*. Barcelona: Octaedro.
- LARREULA, Enric (2002). *Dolor de llengua*. València: Edicions 3i4.
- MARÍ, Isidor (2002). *Una política intercultural per a les Balears?: Informe per al debat*. Palma: Govern de les Illes Balears. Conselleria d'Educació i Cultura. Direcció General de Cultura: Sa Nostra Caixa de Balears. Fundació Sa Nostra.
- MONZÓ, Quim (2003). *El tema del tema*. Barcelona: Quaderns Crema.
- PARTAL, Vicent (2003). «Al carrer 57 es sopa en català. El català com a llengua global». *Llengua i Ús*, núm. 26, p. 10-15.
- PERERA, Joan [ed.] (2003). *Plurilingüisme i educació: els reptes del segle XXI. Ensenyar llengües en la diversitat i per a la diversitat*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Institut de Ciències de l'Educació.
- RENIU, Miquel (1991). «Presentació». A: DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA.

- Estudis i propostes per a la difusió social de la llengua catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, p. 9.
- SÁEZ MATEU, Ferran (2003). *Què (ens) passa? Subjecte, identitat i cultura en l'era de la simulació*. Barcelona: Proa.
- SIGUAN, Miquel (1999). «Pròleg». A: ARENY I CIRILO, Maria Dolors. *Avaluar per construir. Eines de diagnosi i d'intervenció en la situació sociolingüística de l'escola*. Barcelona: Eumo: Associació de Mestres Rosa Sensat, p. 5-6.
- SOLA, Joan (2003). *Ensenyar llengua*. Barcelona: Empúries.
- SUBIRATS, Marina (2002). «Els trets lingüístics». A: INSTITUT D'ESTUDIS REGIONALS I METROPOLITANS DE BARCELONA. *Enquesta de la regió de Barcelona 2000: Condicions i hàbits de vida* [en línia]. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. <<http://campus.uab.es/iermb/enquesta2000/indexerb.htm>>
- SUNZI (2000). *L'art de la guerra*. Barcelona: Proa: Servei d'Edicions de la UAB: Edicions de la UB.
- TERRICABRAS, Josep-Maria (2003). «El mite de la llibertat d'elecció de la llengua». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 179-184.
- TORRES, Joaquim (2003). «L'ús oral familiar a Catalunya». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 17, p. 47-76.
- VERSCHUEREN, Jef (2003). «A touch of class: The erosion of group-based social inequality as a hegemonic process in political discourse». *Pragmatics*, núm. 13, p. 136-144.
- VILA I MORENO, F. Xavier; VIAL I RIUS, Santi (2003). «Les pràctiques lingüístiques dels escolars catalans: algunes dades quantitatives». *Escola Catalana*, núm. 399.
- VOLTAS, Eduard (1996). *La guerra de la llengua*. Barcelona: Empúries.